Arbetets ära

Av Björn Ranelid

Ljus biktar sig, när det går genom glas. Regnbågen målar på himlens största duk. Det osynliga arbetet ger människan färgerna.

Nunnorna i Mariavall knäpper händerna och ber. Deras systrar i världen håller andakt och det sker i gryningen fram till sena aftonen. Övertid och semester finns inte i deras ordbok.

Sorgen tar alla dina krafter i anspråk och du har att bära den på dina axlar. När ett barn mördas, lyfter modern ut sitt öga och säger att hon sett tillräckligt av världen.

Tänk på trälen i din kropp, ty du ser honom aldrig. Han sover inte under din livstid. Sextio liter blod i timmen pumpar han till hjärnan, fingerblomman och minsta tån. Det blir ungefär en halv miljon liter om året.

Du tröstar, älskar och lider utan att få lön. Något av detta är ett arbete. Det största och mäktigaste på jorden kostar ingenting, leka, njuta och gå.

Min själ väger inte mer än drömmen i en fjäril, men den rymmer så mycket att Gud får ta till sin stora passare, om han vill sluta den. När barnet bereder sig på att dö, flyr änglarna till Guds blick.

Varje havande kvinna bär två hjärtan som slår i ett tempel. Säger mannen grymma ord till Marilyn Monroe, håller fostret andan.

Min far gick längst ut i en dröm och lutade sig över kvinnan, när jag föddes.

Mina berättelser är flyttfåglar som söker värmen och jag ger mig inte förrän de hittar ett bo i ditt hjärta.

Så lyder fyra gasmoln som skall explodera i stora världar av ord. Var för sig är dessa nämligen inledningen till lika många romaner som jag skrivit. Jag vet att jag är ensam om dem bland hundra tusentals romaner, noveller, essayer och diktsamlingar bland jordens alla språk under skriftens historia.

Den största mödan är osynlig i böckerna. Vad avstår jag ifrån och vad tar jag bort? Friheten är barbarisk och alla verkliga konstnärer dör av den. Bildhuggaren börjar i det stora stenblocket och lämnar slutligen kvar en rest. Den vackraste formeln i matematik och fysik bär inga spår av den långa resan.

Stephen W Hawking har samma lärostol i Cambridge som en gång Newton. Han är professor i matematik. Han kan inte tala, inte gå och knappt röra en muskel i sin kropp, men han krymper jorden till en ärta och blåser den genom ett tunt rör så att den träffar rakt i ditt hjärta.

Saliven rinner i Stephens mungipor. Små satelliter cirkulerar i hjärnan och ibland tar han ner dem och undrar vad de har att säga. Han sätter sin lilla herdestav mellan läpparna och stöter luften mot notstället invid rullstolen. Där finns bokstäverna på datorn och där skriver han ner sina tankar medan vännerna håller andan.

Ben och armar lyder honom inte. När de minsta musklerna i ansiktet strejkar, härmar munnen ett ständigt leende. Hans kropp bildar en lealös kurva i stolen. Kanske håller Gud honom i osynliga trådar och skänker oss en docka som bara ser ut att leka och sprattla, när han i själva verket arbetar på liv och död.

Lars Lindberg ådrade dörrarna i huset på Hornsgatan 36. Han använde piska, kam, bets och terpentin. Han drog på fri hand den röda linjen som kom att löpa från gatudörren till vindsvåningen

tre trappor upp. Om han maskerat på väggen, hade gränserna blivit hårda och osköna.

Stuckatörerna är gengångare. De smyckar nu det inre av Stockholms byggnader. Kakelugnsbyggaren på Långholmen blev kvar, när den siste fången lämnade fängelseön.

Sättarna på Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet ordnade vigslar, barndop och begravningar i sina skepp. De lade meningarna om krig och katastrofer enligt den svenska grammatikens regler. Ett varmt Ö var tyngre än ett L och i klykan av ett Y drömde bokstaven om ystra tider och att ligga nära ett yppigt B.

Bokstäverna var tunga av bly. Rotationspressarna i Amerika tryckte 40 000 tidningar i timmen. Manuskriptet låg på en tenakel, en pulpet. Stilarna ordnades efter storlek och utseende.

Patrisen är fadern och matrisen är modern, tänkte sättaren. När nyheterna var förlösta och låg under prenumerantens ögon, syntes ingenting av det hårda arbetet från död och krig till dans och lek i minsta landsortsblad.

Nu vilar sättarna på museet. Där finns också skärsliparen, stataren och mjölnaren. Snart får de sällskap av kontorister och bankkamrerer.

Kajen längs Skeppsbron är lagd med flera hundra tusen stenar. Inga torg och gator i Stockholm kan mäta sig med det antalet. Männen låg i rad och vred och vände på den gråa graniten innan de fullbordade bågarna och strängarna.

Det kan ingen maskin göra om. Människans öga och hand stensatte stråk i rikets alla städer och nu står husen där och minner om olika epoker och stilar. Den äldste muraren och snickaren går på Strandvägen och pekar och säger: Där gjorde jag mitt dagsverke.

Gunnar Asplunds stadsbibliotek och Skogskyrkogården överlever datorernas segrar. Estetiken följer inte logikens och rikets lagar

och arbetet bakom den liknar ingenting annat. Författare och konstnärer har livslånga kontrakt på att få slippa stämpeluren. Många av dem har gravar som sträcker sig över flera sekel, men deras årslön ryms i minsta sömmen på direktörens fallskärm.

Dante och Shakespeare är spenabarn och bär blöjor. De jollrar och leker i alla världsdelar, medan miljardärerna slocknar som bloss ett efter ett. Förtjänst och belöning för arbete mäts också i glädje och lust, kärlek och passion.

Varje sekund på dygnet skriver någon individ i världen räckor av ord. Rimligen borde det inträffa att en grek, tysk, amerikan eller afrikan tänkte och formulerade en identisk mening, om jag bortser från att det skedde på olika modersmål.

Uttryck som "käre vän", "det är vackert väder" och "varma hälsningar" sägs och skrivs stundligen, men om jag hade frågat någon när det hände och han eller hon hade svarat med orden "för en stund sedan", skulle detta inte vara unikt eller originellt på minsta sätt. Poeten e. e. cummings hade en hjärna och själ som gav följande svar på samma fråga: "För en sorg sedan". "A grief ago". Så lyder mästaren. Det lätta anslaget döljer ofta femtio år av skalövningar.

Läsandet är ett arbete som sker medan du ligger i sängen, åker tåg eller sitter på en stol och ler. Du bländas, tjusas, förargas och berikas. Du vandrar i öken och djungel. Mississippi får plats på en boksida. Du somnar och vaknar i Casablanca eller Eslöv och plötsligt är du en medeltida klerk eller spion i framtiden.

Det svenska alfabetet innehåller tjugoåtta bokstäver, därav nio vokaler och nitton konsonanter. Kombinationsmöjligheterna är i praktiken ändlösa och det råder en barbarisk frihet hos författaren som skall välja och skapa. Så gott som allting är möjligt att skriva.

Naturlagarnas motsvarande verklighet bär inom sig förmågan till upprepning. Människan har slipat bort rädslan för att tyngdla-

gen skall upphöra att gälla och hon hyser inte dagligen skräck för att solen och jorden plötsligt börjar gäcka henne i fråga om rotation och lägen i världsalltet.

Poeten skyr just upprepningen. Han vill inte bli förutsagd. Betänk uttrycket "min själ väger inte mer än ..." och försök att gissa vilka ord som följer i resten av meningen. Om du inte hade sett och läst den riktiga versionen, hade du med all säkerhet aldrig kunnat formulera slutet "drömmen i en fjäril".

Orden väger ingenting och de rör sig med ljusets hastighet över oceaner, berg, slätter och öknar. De skrämmer furstar, påvar och envåldshärskare. Som kryptobiotiska djur ligger de till synes döda insvepta i slam och lera och en dag faller regn och syre och sedan är livet igen. När du drar din blick mot bokstäverna på papperet, uppstår de från döden. I detta avseende är de syskon till Jesus.

Vi glömmer lätt bort eller tänker aldrig på att språket i viss mån svävar över både naturlagar och tidsformer. När du skriver och säger en mening är du redan i första ordet slungad till det fjärde, femte eller tolfte. Ljuskäglan har redan lyst upp det framtida mörkret. Låt mig föreslå att det råder både tvång och frihet på samma gång i språket.

Ingen neurolog och biolog kan förklara och utreda vad som händer i en människas hjärna, när hon skapar och koncipierar dikter och konst. Nobelpristagare i fysik och kemi förmår inte beskriva vad som pågår i oss medan vi gråter, skrattar och sörjer. Kärlek och förälskelse har inte och kommer aldrig att få en formel, ej heller hat och avund.

Konstnärens och författarens arbete är fridlyst från teknologi och naturvetenskap och det är forskarnas oförmåga och brist som gör att de lämnas i fred. Picasso var knappt nio när han mästerligt tecknade tjurfäktare och duvor. Han målade i olja några år senare så

att lärarna häpnade och rekommenderade honom till akademin i Madrid.

Han förevigade konfirmationen och en döende människa på duk så skickligt att man skulle kunna tro att Rembrandt blåst sin ande i honom. Då var han sexton. Den unge spanjoren studerade traditionen och konsthistorien och kom fram till ett stup. Där stod han en kort stund och tvekade kanske, innan han slängde sig ut i den fria och farliga rymden som bar alla möjligheter.

Mozart var fem år när han komponerade sin första symfoni. Sedan svävade han över kopisterna och de surögda konkurrenterna resten av sitt korta liv. Så vackra bevis på den mänskliga själens gränslösa arbete hittar vi genom hela historien.

De som tecknade Mozarts liv på fri hand ville ha det till att han skojade sig genom det ena mästerverket efter det andra. Ansiktet och tiden förenade sig i ett spratt som hotade alla uppfattningar om fysiskt och konstnärligt arbete, ty den unge Wolfgang dansade över partituret och tycktes leka fram noterna och stämmorna.

Mången författare ligger på rygg eller sitter i gungstolen och hittar plötsligt det avgörande ordet. Tomas Tranströmers metaforer kan inte lagstiftas och beordras fram på kurser. Han ser stjärnorna och låter dem stampa i sina spiltor. Timret knäpper sina händer i älven. Döden tar mått på människan medan hon sover.

Så formulerar mästaren sig. Tranströmer drabbades av en stroke i slutet av 80-talet. Nu säger han inte många ord, men han skriver fortfarande. Neurofysiologer saknar instrument och förmåga att förklara vad som sker i poetens hjärna, ty detta universum är endast till en bråkdel utforskat.

Tranströmers arbete med orden överlistade slaganfallet och gömde sig i ett gudomligt veck. Poeten sådde och plogade och ännu i dag skördar han när det egentligen borde vara tjäle och torka i marken.

Själen måste konvertera när orden flyttas från penna och papper till datorns minne. Hårddisken är stum och lydig, men den känner ingenting. Den gråter, sörjer och gläds aldrig. Människan har att uppfinna och förbättra den. När jag nu arbetar intill bildskärmen och ser bokstäver stå givakt för min blick, är jag inte samme författare som stunden efteråt läser orden som skrivaren trycker ut.

Orden är liv som dör och återuppstår igen. Du tänker dem, skriver och lämnar dem. Sedan läser du och hjärtat pumpar åter blodet i dem. Bokstäverna är världens främsta kameleonter. De bara vilar i sin svärta, tysta och oberörda och det hårda och originella arbetet syns inte alls. Din blick ruvar på dem några sekunder och strax föds världen och människan.

Informationsteknologin och datorn hotar inte människan. Jag ser ordets rymd som en befrielse och möjlighet. Barnet och professorn delar villkoren att de måste trycka på tangenterna och välja bland tecken, ikoner och bokstäver. Det blir inte mörkt, när rullgardinen faller ner på skärmen. Lusten att tänka, uppfinna och överskrida kommer alltid att följa med maskinen.

Det är en myt och kanske rentav lögn att författare som skriver på datorskärmen, förlorar i skärpa och noggrannhet med språket. Människan höll i pennan och satte ordet på papperet och senare hade hon maskinen utan elektricitet. Hon suddade med gummi och täckte med vit färg, när hon ville ändra.

Nu trycker du på en knapp och byter ord i två hundra positioner på en sekund. Utskriften blir vacker och lätt att läsa. Typografi och stilsort följer dina ord från datorn till den färdiga boken, om du så önskar. Hundra eller tusen sidor ryms i några disketter som du stoppar i bröstfickan.

Längst ner på skärmen läser jag vilken sida, rad och kolumn som gäller för orden. Klockan tickar till höger. Jag redigerar, arkive-

rar, formaterar, infogar, förhandsgranskar och kopierar. Fördelarna är så många att endast den okunnige och den som lider brist på nyfikenhet kan försvara de andra skrivsätten, men det ena utesluter inte det andra.

Jag kan växla från att skriva med penna till att tala in orden i min lilla bandspelare. De olika teknikerna glider in och ur varandra som okular. Jag blundar och tänker invid havet. Vattnet spolar orden. Ibland springer jag och plötsligt inträffar det som är omöjligt vid en skärm när jag sitter stilla. Hjärta och hjärna lever som tjänare åt själen.

Författaren arbetar i alla lägen och tillstånd. Han slår i spik och slipar parkettgolvet, medan intrigen i romanen faller på plats. Det förlösande ordet slår ut som en blomma och ingen hinner se och höra det.

Jag vill hålla romanen och diktsamlingen i handen, när jag ligger i sängen och läser. Bildskärmen doftar inte som en boksida. Ingen kan förmå mig till att lyfta ner de hel- och halvfranska banden, tidskrifternas tunna ryggar och de förgyllda ugglorna i uppslagsverken som tittar på mig och ersätta dem med disketter och CD-rom.

Inga auktionister och antikvariatshandlare kommer någonsin att få se och uppleva glädjen och sinnligheten i ögonen hos en kund och gäst som håller Strindbergs samlade verk i form av en tunn och blank skiva.

Bonden tar datorn till hjälp när han skall så och utfodra djuren på bästa sätt. Han doserar, väger och jämför med tidigare säsonger, men ingen maskin i världen kan förlösa kalven och bota den sjuka kossan och grisen. Regn och solsken rättar sig aldrig efter vädersatelliterna.

Dyslektiker och människor som lider av afasi och autism har redan nu beretts möjligheter med datorn som ingen läkare och pe-

dagog kan övertrumfa, men kärleken och omsorgen mellan själ och själ blir aldrig någonsin till i döda ting.

Jag tror att människans unika kvaliteter i alla former av arbete blir tydligare och förstärks genom att maskinens brister uppenbaras. Världens bästa schackspelare besegrar fortfarande de mest avancerade datorerna. Vi lär oss nog bättre att hålla andakt kring leken och lusten, erotiken och handens arbete, när vi kringgärdas av känslolösa apparater i hemmet och på ämbetsverk och kontor.

Göken gal på riktigt i naturen. Hunden skäller och katten jamar och lapar mjölk från fatet. Ynglingen ser den unga kvinnan och glömmer henne inte. Kådan doftar gott och skötet. Mannen rakar kinden med maskinen, men han håller den i handen och förvissar sig efteråt om att hakan är slät.

Jag vill ha det varma vattnet och löddret och den vassa klingan som övar mig att följa skinnet intill ögonvrån och struphuvudet.

"Arbetets ära" av Axel Ebbe (1868–1941). Skulpturen i brons och granit avtäcktes 1931 på Möllevångstorget i Malmö, författarens födelsestad. Foto Arbetet.

Det är morgonens lilla arbete och det första.

Ingen maskin skapar något som kan liknas vid Rembrandt, Mozart och Shakespeare och ingen dator får kontrakt som sångare på La Scala och Metropolitan. Inte nu och inte om hundra och tusen år. Var finns dansarna, jonglörerna, skådespelarna och filmregissörerna? I människan för blicken och örat och det rum som saknar väggar och mått.

Jag är som ordkonstnär större och mäktigare än alla världens datorer, ty ingen av dem skriver en roman som innehåller orden i begynnelsen av denna uppsats och skapar och bygger alla led i bredd och djup, alla kast, svängningar, överraskningar och motsägelsefulla utgångar och handlingar. Klanger, dofter och osynliga betydelser är för evigt segrare i människans ord som kommer ur hjärta och hjärna.

Jag vet inte hur det går till när jag koncipierar mina verk. Förmodligen är en del av det bortom min medvetna kontroll, medan jag sover och drömmer. Fantasin är förnuftets döda vinkel.

I hårddisken och på bildskärmen sker ingenting när min hand och själ är borta från dem. De är tröstlösa och obotligt beroende av min vilja.

Det vackraste arbetet väger ingenting och tar inte plats. Det kan inte mätas i pengar och ersättas med något annat.

Inledningscitaten på sidorna 211–212 är hämtade från följande romaner:

"Min själ väger inte mer..." ur *Mitt namn skall vara Stig Dagerman*, Bonnier Alba, 1993.

"Varje havande kvinna bär..." ur *Till alla människor på jorden och i himlen*, Bonnier Alba, 1997.

"Min far gick längst ut..." ur *Synden*, Bonnier Alba, 1994.

"Mina berättelser är flyttfåglar..." ur *Tusen kvinnor och en sorg*, Albert Bonniers Förlag, 1998.